

HARALD BACHE-WIIG

NORDAHL ROLFSENS LYRIKK FOR BARN I LÆSEBOG FOR FOLKESKOLEN:

ET GODT MØTESTED MELLOM

«DET BARNLIGE OG DET POETISKE»?

Året 2014 skred fram som en langstrakt feiring av et jubileum, det vil si jubileumsåret 1814 som ga Norge en grunnlov. Hvor viktig denne begivenheten var som plattform for markering av de rettigheter som ble oppnådd på Eidsvoll, ble fra 1870 markert med flaggtog for barn. I Nordahl Rolfsens *Læsebog for folkeskolen*, utgitt første gang i 1892, handler det siste prosastykket, skrevet av Rolfsen selv, om datteren Tulla som går aleine, ni år gammel, i 17. mai-tog foran slottet i Kristiania. I innledningen til boka bruker Rolfsen et slikt tog som bilde på hva slags skolegang han ville hjelpe fram med lesebokprosjektet sitt: «et 'børnenes flagtog' skulde jo egentlig den hele skolegang være, ikke i feststemning og hurraraab, men i dagligt arbeide og fremskridt, side om side, med det norske flag i spidsen.» (Rolfsen 1892, VI)

I jubileumsåret var det derfor meget passende å ta for seg akkurat denne leseboka. Likevel er det verdt å merke seg at Rolfsen ikke lar dette første bindet munne ut i sangen «Ja, vi elsker», men i en sang han kaller «Fædrelands-salme». Han oppgir at den er diktet «efter Johan L. Runeberg», og *litt* likhet har den med Runebergs nasjonalsang «Vort land, vort land, vort fosterland» (1846). Men hos Rolfsen, motsatt Runeberg, er det en svært avdempet nasjonalfølelse som kommer til uttrykk. Salmeteksten nøyer seg med en from takk til Gud, som ga oss et land der vi kan kjenne oss hjemme. Og kommer landet i fare, vil Gud vokte og verne dets fred og frihet.

At Nordahl Rolfsen her hilser til et nordisk naboland, er et viktig signal om den type nasjonalfølelse han vil gi vekstvilkår med den nye leseboka. Det er neppe særlig typisk norsk å være god, slik Gro Harlem Brundtland har hevdet. Å være norsk er å få leve i et land der innbyggerne kjenner seg hjemme og som de kan virke til beste for – på lik linje med beboere i andre land, ikke minst de nordiske. For Nordahl Rolfsen var det viktig å kunne trekke på alle slags litterære kilder – norske, nordiske og europeiske – når han i leseboka vil bygge opp den typen stedlig og kulturell tilhørighet som kan være til gagn for *norske* barn. Han kunne øse av et stort barnelitterært fellesrepertoar, men slik at det især ble vinklet inn mot erfaringer og levekår som skapte gjenkjennelse hos barn som bor i Norge.

Det er en grunnleggende rettesnor for Rolfsen at tekstene i leseboka skal

komme barna i møte. Det som er fellesmenneskelig, har ifølge Rolfsen en egen avdeling som rommer barndommens stadium av livet. Skal tekstene nå fram, må de møte barna hjemme dér, finne fram «hva der kunde være barnet kjær», som det heter i forordet (Rolfsen 1892, III). Og det blir feil både når barna merker at de blir fridd til med noe tilgjort barnslig, og når de blir budt tekstperler som bare voksne kan skjønne seg på. Det som duger, er tekster der det barnlige og «det poetiske», altså tekster som har estetisk bærekraft, vandrer vakkert til hope.

Går vi til et foredrag Nordahl Rolfsen holdt i 1905 på et nordisk skolemøte for bibliotekarer i København, antyder han hva slags egenskaper ved det barnlige han regner med. Barna i de tre nordiske land må få tilgang til lesestoff som sikrer at de unge «ikke mister barnesjælens friskhet, sin lynrappe fot, sin fuglevinge» (Rolfsen 1906, 3). Da blir kunnskapen det den skal være, en kilde til liv som skolen åpner opp, men som siden bare fortsetter å øke, og som stadig blir fornyet.

Dagens pedagoger opplever nok selve ordet «barnesjelen» som et relikv fra et tilbakelagt stadium. De/vi vet godt at «barndommen» på mange måter var en oppfinnelse, en konstruksjon, som underveis har gjennomgått flere stadier. I sin bok *Barnesjælen: børnelitteraturen og det romantiske barn* omtaler barnebokforsker Nina Christensen en artikkel av den tyske forskeren Hans-Heino Ewers (Christensen 2005, 31–33) der han gir signalement av ulike stadier i oppfatningen av barnet og det barnlige (Ewers 2004). Og selvsagt er forestillingen om en naiv, følsom og spill-levende barnesjel og barndommen som en kilde all stor kunst henter næring fra, især framtreddende i romantikken. Rolfsen bruker ordet «barnesjel», men, som vi så, med vekt på det friske og det spontane, ikke på følsom inderlighet. Og måten han lar lesebokas barn møte verden på, trekker nok også store vekslers på en arv fra opplysningstida. Boka skulle vise vei mot myndig ansvarlighet utøvd i fedrelandet/morslandet Norge, men på en måte som tar vare på en framdrift, en nyfikenhet, som er særegen for barn og i samsvar med hva barn vil selv.

Jeg skal i det følgende si litt om hvordan dette kan komme til uttrykk i noe av det lyriske stoffet Rolfsen selv byr fram for leseren i første bindet fra 1892. Det er viktig å fastholde at for Rolfsen er formålet med tekstene å bidra til *læring*, altså formidle på en måte som gir grobunn og feste for ny kunnskap og ny forståelse. Gjort på den rette måten, mener han dette vil støtte elevene i kampen for å oppnå frihet og uavhengighet. «Den sande ufrihed bestaar i uvidenhed», sier han (Rolfsen 1892, v). I skolen han vil ha, blir kunnskap høyt verdsett som økt egenkapital, tilgjengelig for alle.

Lyrikk i Lesebog for folkeskolen

Det er vel ikke særlig overraskende at ulike typer dikt for barn er mest tallrikt og mangfoldig satt inn i den første av lesebokas fire avdelinger. Nesten halvdel av de nummererte tekstene er lyriske tekster, ofte kalt «barnevers». For boka

som helhet utgjør de lyriske tekstene 94 av de 230 nummererte bidragene, altså innpå halvparten. Ofte har han, som nevnt, hentet diktene langt borte fra, men gitt dem en «hjemlig drakt», for eksempel folkevisas eller stevets, som dermed dekker over utenlandsk opprinnelse. Faktisk er det bare fem dikt som helt ut står for Rolfsens egen regning. I denne artikkelen skal jeg ta for meg de diktene som Rolfsen sier er «af udgiveren», i ett tilfelle en tekst som er «ved udgiveren».

Lørdags-kvelden og Aften-sang for Blakken

I de to første delene i leseboka er det en god del som er voggesanger, eller har karakter av godnattviser – en av dem er Nordahl Rolfsens kanskje mest varige bidrag til den norske sangskatten for barn: «Aften-sang for Blakken», siden mest kjent under tittelen «Fola, fola, Blakken». Som mange lærere vil kjenne til fra boka *Meer grønt er græsset. Norsk barnepoesi fra Claus Frimann til Cindy Haug*, har Knut Imerslund anvendt termen *brukslyrikk* om den store delen av barnelyrikken som har tjent til nytte for ulike slags formål, noen med et brukspreg som tjener det sosiale, andre som redskap for all slags læring (Imerslund 1997, 9–10). For foreldre til alle tider har det vært god bruk for sangbare tekster som kan motivere barn til å klare overgangen fra en høyst våken tilstand fram til å falle til ro under dyna. Jeg har tatt med én tekst av denne typen. Den er oppgitt til å være *ved* Nordahl Rolfsen, uten oppgitt kilde og melodi, men det siste lar seg antakelig finne. Her er det ikke bare det sykliske behov for ro mot kvelden som teksten kommer i møte, men det ukentlige behov for støtte til baljevask og legging. På lesebokas tid ville det si på «laugardagen», vaskedagen, eller altså «Lørdags-kvelden»¹.

Teksten begynner med en slags *voice over* som i presens angir et vedvarende problem, nemlig at guttebarnet Finn er lite villig når balja står klar: «Mor, hun har baade bal og bry, / når Finn skal i baljen til helgen, / gjepen hænger saa tung som bly;» (Rolfsen 1892, 38). Så får mora ordet og beholder det diktet ut. Hun skildrer vesener som finner sitt livsopphold i havets vann, en fattig gutt som må hvile seg ute, og til sist alt som vil gå til ro under og på himmelen. Mora søker altså gradvis å lukke ham inn i naturens store sovekammer. Men ordvalget i de tre siste strofene viser også til ulike stadier i en strevsom prosess: Finn velter seg i baljen lik en kobb, skriker «Lad mig være» når han får skyll i nakken, blåser og spruter som en nise, og ute av baljen kryper han som en krabbe. I fjerde strofe er han klar for frottering med skinnfell, antakelig på moras fang, og da er han jo mye bedre stilt enn en fattig gutt som hviler ved fururot. I siste strofe får han naturens gode eksempler å rette seg etter. Det er tid for å krype under dyna når selv månen trer av som stjernevakt og legger seg under en sky: «Tør han ikke vaage og tindre, / tør du det vel end-nu mindre?» (ibid., 39).

Jeg nøyer meg her med å peke på at diktet på en diskret måte speiler selve den kvelds-prosedyren barnet gjennomgår, eller blir utsatt for. Det som foregår, får

1 Se s. 152.

tilsvar i teksten. Det er vel også påfallende at Rolfsen/moren tiltaler barnet med et intimt «du» bare der vi aner at hun tar ham på fang, og helt til slutt der hun nok lokker fram et smil, både hos barnet og leseren. Som godnattviser er diktet klart i slekt med Alf Prøysens «Bånsull», som også lar leggingen bli speilet i selve teksten, selv om interaksjonen det åpnes for på virkelighetens plan, er langt mer tydelig og performativt lagt opp.

En helt annen type kveldsang er selvsagt «Aften-sang for Blakken»² (ibid., 21), vel den mest folkekjære og best ivarettatte Rolfsen-teksten overhodet.³ Dette diktet fortjener neppe å bli rubrisert under den noe instrumentelle termen «brukslyrikk». Det er først og fremst et stykke vellykket sentrallyrikk, unndratt ethvert tydelig pedagogisk formål, bortsett fra det ene: å nøre opp under og ta vare på barnas hjerteliv, dets empatiske ressurser. Og det er altså stadig virksomt og tatt i bruk, selv om det er svært lenge siden barn flest vokste opp med hest hjemme eller i nabolaget.

Av de dikt Nordahl Rolfsen skrev for leseboka fra 1892, er dette det eneste der han legger ordene i munnen på et barn. I hvert fall vil alle barn som synger det, oppleve at de med egen stemme synger til og for Blakken i en slags forening med gårdsønnen i diktet. Men på finurlig vis er det både sønnen og faren hans som er gitt ordet. I de tre siste strofene blir jo den som synger i diktet i 3. person, omtalt som «vesle gutten», «gutten» og «vesle gut». Det gir inntrykk av at det er en *far* som fører ordet og synger, på vegne av sønnen. Men barn kan også lett se seg sjøl utenfra, opplevd på avstand med foreldrenes kjærlige blikk. Og blikket utenfra på «vesle gutten» kan også være hestens blikk, slik gutten empatisk framstiller det. Så i dette diktet skapes det en slags polyfon treklang mellom far, sønn og hest. Diktet gir uttrykk for en fars kjærighet til sin sønn, en sønn som ser seg selv med farens kjærlige blikk og en hest som godt kan se den omsorgen den blir møtt med når den kommer sliten hjem til gårds.

Det poetiske og det barnlige er her sammenføyd på en forbilledlig måte. Som underviser har jeg ofte vist til tyske F.T. Vischer, som på midten av 1800-tallet mente at et godt dikt klarer å få en hel verden til å lyse opp i et slags eviggjort øyeblikk.⁴ Dette mener jeg Rolfsens tekst lykkes bra med her, på et barns premisser. Det er et øyeblikk av intens forventing som fanges opp, et her og nå som gløder i spenning mellom noe som har skjedd, og noe som skal skje. Gutten snakker til Blakken som om han allerede er der, en apostrofe som er gitt dekning i Jacob Gløersens tegning (se bilde 1), men ikke i diktet. I diktets vesle narrativ skildrer guttestemmen innfølede slitet Blakken snart har tilbakelagt, og belønningen som venter den, og kanskje dem begge to.

2 Se s. 153.

3 Anno 2014 kan visa innkassere mer enn 1800 treff på nettet, Thorbjørn Egners «So, ro, Lillemann» får mindre enn halvparten så mange. *Fola fola Blakken* er også tittelen på Rolfsen-biografien til E.B. Johnsen fra 2003.

4 På tysk lyder det slik: «ein punctuelles Zünden der Welt im Subjecte» (Vischer 1857, 1331).

Bilde 1: Jacob Gløersens illustrasjon til «Aften-sang for Blakken» (Rolfsen 1892, 20).

Strofisk brukes kiastisk omslutning med et parrim, hentet fra samme folketone Wergeland brukte i «Bekken går i engen», og selvsagt vel anvendt i en tekst som på alle måter vil favne ømt omkring den diktet handler om. Sluttstrofen innfrir også vakkert løfter om mat og hvile, og hvis den gamle hesten vil, kan gutt og hest sammen lunte i ring rundt på gårdsplassen. Det er et syklisk gjenkommende øyeblikk i den gamle familiegårdens samspill mellom hest og mennesker som her blir feiret. Kjerneverdier i hele den livsverden som den gang omga mange barn, kommer til syne. Det var, og er, nok også en sang som barn gjerne kan synges i selskap med en gammel bestefar, som innimellom også gjerne tar veslegutt på nakken på rundtur i byen.

Barneleg

Som det framgår av tittelen «Barneleg»⁵ (Rolfsen 1892, 73), er dette det diktet av Rolfsen selv som karest spiller på lekens modus. Og, som vi vet, trangen til å leke, til å handle i sosialt samspill innenfor en gitt, fiktiv ramme de agerende er enige om, er noe barn er felles om, uansett kulturbakgrunn. Det spesielle med leken som aktivitet er at den ikke er formålsstyrt, at den ikke skiller mellom mål og middel, men foregår blott til lyst. I det fortellende diktet Rolfsen byr på her, er ikke leken styrt av faste regler. Den søskenflokk/gutteflokk som leker sammen i diktet, kan basere seg på et stykke erfart virkelighet med klare rammer i rom, formål og forløp, nemlig kystbåtruta med dampskip som den gang forbandt byene Kristiania og Kristiansand.

Med en gyngestol skaper barna i diktet seg en farkost som kan brukes til å mime skipets duvende ferd langs kystleia, og via deres synsvinkel kan leseren

⁵ Se s. 153.

følge dem på en ferd i fullpakket båt, i viktig postærend for bestefar. Da får også leseren prentet inn viktige peilemerker ut og inn leia mellom Horten og Færder. Noen vil nikke gjenkjennende, andre får oppleve glimt av et stykke kyst-Norge annerledes enn det de selv sokner nærmest til, men med liknende muligheter for kreativ lek med det kjente.

Men den typen læring diktet promoterer, er nok mer av det etiske enn av det geografiske slaget. Halvveis i diktet blir ferden avbrutt av Lillegutt, som er satt utenfor leken, men som «en på land» får inkludert i en viktig rolle: Han skal være brygga i Kristiansand. Og trygt plassert *på et bord*, og ikke *om bord* i gyngestolen, blir det han som kan triumfere når de tre villbassene i gyngestolen havner på golvet i diktets maritime klimaks: «Den vipped saa høit, at de alle faldt / og buler de fik som var stygge. / Lillegut syntes det var ei så galt / bare at være brygge.» (loc.cit.) Guttene på stolen får seg nok en lekse for sin smule hybris. Men diktet inviterer mer til å tenke over viktigheten av være inkluderende i all slags lek, enn den doserer moral.

Noe annet vi kan merke oss, er at Rolfsen her ikke oppgir noen melodi, slik han gjør i tre av de andre diktene han har i boka. Men det strofiske mønstret innbyr likevel til framføring av diktet i sangversjon. Strofene følger det klassiske mønsteret for folkevisas strofer, altså med fire trykk i 1. og 3. verselinje, uten enderim, tre trykk i 2. og 4. verselinje, med rim. Slik får diktet en viss norsk drakt og viser til mønstret i fortellende folkeviser. Et så glansfylt, metrisk kledebon kan jo være til trøst for dem som føler med skutas skamslåtte mannskap.

Havet

Foran diktet «Havet»⁶ (Rolfsen 1892, 184) har Rolfsen satt inn en liten prosastubb – også den kalt «Havet» (ibid., 183) – som en inngang til selve diktet. Der blir det fortalt om en gutt som svarer helt borti natta når læreren spør ham om Norges grenser: «Mod nord til Nordishavet», svarer han, «mod syd til Sydishavet, mod øst til Øst-ishavet, mod Vest til Vest-ishavet» (loc.cit.). Men samtidig låter jo dette svaret både systematisk, fyndig og kyndig. Jeg mener Rolfsen her tilsikter en dobbel effekt: Dels skaper han en slags allianse med leseren. Barneleseren kan kjenne seg mervitende, bedrestilt enn en slags tåpelig og oppstyltet med-elev. Mens Rolfsen selv morer seg med en satirisk snert rettet mot skjematisk og detaljfiksert innlæring av gammelt merke.

Selv formidler han et bilde av havet som får poetisk liv ved å spille på tydelige, sterke kontraster ledsaget av et pregnant bildespråk. Metaforen «guldport» gir løft og glans både til hav og skip som ferdes der, og brått omskifte til fjellunge bølger blir en knusende kontrast. Overveldende er også kontrasten mellom havets drepende og havets nærende krefter, ført sammen i metaforen «berg af torsk og sild». Havets rikdommer gir ikke nordmannen noe valg, han *må* utpå. Vi kan merke oss at Rolfsen her taler mer uten poetisk omsvøp enn Ivar

6 Se s. 154.

Aasen, som i diktet han kalte «Nordmannen», sier om havet at «der var ruskutt å leggja ut paa, / men der leikade Fisk nedi Kavet, / og den Leiken den vilde han sjaa» (Aasen og Vinje 1929, 18).⁷

Nordmenn bosatt ved kysten var på Nordahl Rolfsens tid utlevert til et liv på havets barske vilkår, og han gjør ikke noe for å pynte på denne saken, slik faktisk Aasen til dels gjør det. I de tre diktstrofene han føyer sammen med prosastykket, gir han med lyriske midler havet et drastisk, sansbart nærvær. De sekslinjede strofene åpner alle med en språklig bølgetopp: «Sjær og ø! / Hav og sjø», «*Skagerak – / mange tak!*», «Ud fra led, / hus og fred». To framtunge, trokeiske totakter, føyd sammen med parrim, bruser topptungt, for så å bli løst inn i et rytmisk smulere farvann. Her rår stadig framtunge versføtter, men slik at linjer med fire takter og parrim blir omsluttet av rimede vers med fire takter.

Havet er en uomgjengelig realitet, det bestemmer en livsrytme som veksler mellom *inn* fra («lodsens ligger [...] / udenfor døren og lukker op») og *ut* til («Ud fra led / hus og fred»), jamfør første og siste strofe, mens det i midtstrofen troner i egenmektig, nådeløs majestet. Og her får eleven til gangs vite hva slags navn som er satt på de deler av havet som især nordmenn bør kjenne til, et stykke geografisk, kursivert kunnskap som neppe går i glemmeboka: «*Ishav, Nordsjø, Atlanterhav!*» Diktet prenter det inn i en kontekst både av formstreng lyrikk og av formidlet viten om havets allmektige velde. Faktisk er det noe skjebnetungt over diktet. Den trygge havn som losen sikrer adgang til i første strofe, går tapt i de to neste, som ender med «grund og grav» og seilas «til livet slutter». Har diktet et slags etisk budskap, må det være å bære sitt skjebnekors med stoisk ro.

Som leser er jeg blitt overrasket over den nøkternhet og saklighet som ofte dukker opp i leseboka. Leseboka dyrker ikke barndommen som et reservat, et fristed, men har tillit til at barn har styrke til å bli konfrontert med barske sannheter om livet og livets vilkår. Dem må også *de* innse og fronte.

De norske fjelde

I begge de to diktene som har tilknytning til lærestoff innenfor norsk geografi og topografi, «Elverim»⁸ (Rolfsen 1892, 149–150) og «De norske fjelde»⁹ (ibid., 198–199), har Rolfsen antydnet et tonefølge han kaller «stevtonen». I begge disse diktene kan vi lett gjenkjenne nystevet, med to rimpar der det første har kvinnelig utgang, det andre mannlig. Linjene følger også nystevrytmen helt nøyaktig. Ifølge Åse Hiort Lervik er det folkelige nystevet først og fremst «kjærlighets-erklæringens strofeform» (Lervik 1972, 54), vel kjent fra «Elsk» i Garborgs *Haugtussa*, eller «Synnøves sang» i Bjørnsons *Synnøve Solbakken*.

⁷ Første versjon av diktet ble publisert i diktsamlingen *Symra* i 1863; strofen om nordmenns forhold til havet dukket opp først i seinere utgaver.

⁸ Se s. 153.

⁹ Se s. 154.

En viktig grunn til at Rolfsen viste generelt til «stevtonen», var vel at dette sikret en bred, musikalsk bruksverdi. Melodien til viser som brukte nystev, kunne sikkert variere rundt om i landet. For eget vedkommende, fant jeg fort fram til «Og mannen ville fra nissen flytte».

Den er nok noe malplassert for diktet «Norske fjelde», som jo er en slags kjærlighets-erklæring til det norske høvfjellet. Det er ellers påfallende at den som taler i diktet, ikke inntar en allvitende, belærende lærerposisjon. Eleven blir her tiltalt som en likestilt partner. Diktets «jeg» henvender seg til et «du» drevet av et ønske om å få dele noe han er glad i, med en annen. Som guide på en strevsom tur ledsager jeget et du mot et sted i fjellet der sola lyser mot en snødekt fjelltopp. Det blir et sveip med vekslende utsyn mot Sør-Norges fjellmassiver. På Dovre ser de «*Snehætta*», personifisert som en mektig dronning, svøpt i snø og sol. Men først inn under Jotunheimen får de en endelig stadfesting av at målet er nådd: «*Glittertind*» stiger opp av tåka, hevet skyhøyt til værs både av selve navnet og av den kontekst diktet har skapt. Og anno 1892 var Glittertind stadig Norges høyeste fjell, før smelting av breen på toppen flyttet det ned på 2. plass.¹⁰

Diktet viser til et strev som fører opp til mer og mer storslåtte utsyn. Etter å ha sett Dronning Snøhetta, sitter diktets jeg og du forenet til et *vi* ved foten av en tinde som tydelig har kongelig rang blant Norges fjell. Det smålåtne, hviskende jeget som blir gitt talens bruk i diktets siste linje, er tydelig et helt annet enn det jeget som fører an underveis: «Aa nei, aa nei! Aa, er dette mit?» (Rolfsen 1892, 199). Et slikt overveldet hjertesukk kan nok også leseren ha lyst til å istemme etter møtet med Rolfsens sterke innsats som poetisk guide og reisekamerat. I alle fall ser vi at Rolfsen lar møtet med det storslåtte, det sublimе ved «De norske fjelde» munne ut i en følelse av å kjenne seg bitteliten, og *samtidig* være svulmende stolt over å være del av et folk som er gitt høvfjellets prakt til odel og eie.

Også i romantisk kunst fra romantikken, både i poesi og litteratur, finnes en slik dobbelthet i møtet med storslått natur, selv om perspektivet nok er mer knyttet til stolt hevding av menneskets åndskraft. Det vi kan merke oss hos Nordahl Rolfsen, er en barnlig enkelhet, et smålåten nedenfra-perspektiv som ikke ender med storslått utsyn fra toppen av tinden, men en ydmyk erkjennelse av at de høyeste mål kan vi bare få utsyn til hvis vi går sammen, jeg og du, og slik kan låne styrke og framdrift hos hverandre.

Elverim

En påminnelse fra danske Piet Hein er vel kjent for mange i Norden, nemlig devisen «husk at leve mens du gør det». Et slikt *memento* er i slekt med et typisk trekk ved den (post)moderne håndtering av litteratur. Især i analyser av dikt er det vanlig å framheve den selvreferensielle funksjonen, altså at diktet på ulike nivåer peker på seg selv. Teksten ikke bare handler om noe, den *er*

10 no.wikipedia.org/wiki/Glittertinden. Lastet ned 28.06.2014.

det den handler om. At leseboka skulle peke på seg selv som iverksatt lesebok/lærebok, var noe Rolfsen framhevet i forordet: «Et stykke fortæller om papiret, som barnet skriver paa, et andet om bogen, som det holder i sin haand, et tredje om solen, som skinner paa denne bog» (Rolfsen 1892, v). Et helt oppdatert, engelsk ord for den slags, er *performance*, Rolfsen vil så å si ha en performativ tilnærming til stoffet.

Allerede tittelen på diktet «Elverim» (ibid., 149) antyder at leseboklærer Rolfsen peker på hva han gjør mens han gjør det, han skriver *elverim* til skolebruk. Tråkig faktastoff blir servert i en lekende, antropomorf anretning, jamfør første strofe: «Den længste gutten, det er nu *Glommen*, / og god og diger, især i flommen; men ellers danser han ligeglåd / fra *Aursundsjø* og til *Fredrikstad*» (loc.cit.). I tredje strofe kommer adressaten til syne: Vi skimter elever i et klasserom som varsomt blir spurt om elva *Laagen*, en elv som *noen* kanskje ikke har hørt om? Lærerens sjokkerte utbrudd, «Aa nei, det kan jeg da aldrig tro» (loc.cit.), antyder at mange hender har gått i været. En klasse blir så å si tatt med buksene nede; her er det tydeligvis viktig å følge med! Mange slags navngitte elver får avløp inn i det topografiske mangfold diktet framstiller. Likevel antar diktets kyndige rimsmed etter hver at interessen har avtatt, at elev/leser kanskje er litt «trøtte», og han hekter i full fart på et par ekstra strofer. Med dem får han alibi for ikke å være altfor fiksert på Sør-Norge. Så setter han strek. Grensen er nådd, både for elevenes tålmodighet, for elvenes utbredelse i Norge og «for disse vers» (ibid., 150).

Under det hele aner vi en mild satire over kunnskap formidlet på gamle-måten. Det er morsomt i seg selv, men selvsagt gjør Rolfsen mye annet for å gi stoffet appell. Han åpner, som sitert, med å gjøre *Glomma* til en lang gutt, en personifikasjon klassens gutter nok har sans for; både gutt og elv kan gi skulder til mye av det landet trenger. Det breiale og sterke fortsettes også i rim om *Lågen*, mens det er jentene som kan se seg selv speilet i *Telemarks blide innsjøer*. Vi aner at når styrke og mildhet forenes, kan resultatet bli små villstyringer, lik elvene på Vestlandet. Så barna som blir «trøtte» i syvende strofe, er nok noen som er avlet fram i løpet av diktet. Dem må både dikteren og klassens gutter og jenter, diktets «vi», ta hensyn til før strek settes.

Et dikt *om* noe blir altså også et dikt om elevene som synger/leser det, om Nordahl Rolfsen og læreren som formidler det, og i høy grad også om selve diktet. Og da har jeg ikke tatt med all den rørligheten som verbene i teksten formidler: «går», «danser», «løper», «haster» og, især, slik det heter om *Hallingelven*: «i bugt seg kaster». Vandringen i diktet elvelangs får preg av muntre hallingkast, et snev av erotikk som svarer til nystevrytmen i blandet takt.

Oppsummerende

Suksessen Nordahl Rolfsen hadde med leseboka, var grundig forberedt gjennom innsatsen han i åtte år gjorde som redaktør for barnebladet *Illustreret Tidende for Børn* (1885–94). Einar Økland nevner at lesebokverket ble et monument

over Rolfsens evne til å skaffe og å redigere stoff tilrettelagt for barn, men at denne innsatsen bare var en «forsterka etterklang» av hva han presterte i arbeidet med *Illustreret Tidende* (Økland 1981, 105). Som redaktør for dette bladet banet han veien for et nytt syn på lesning for barn, og han klarte å mobilisere en skare av datidas unge norske skribenter og kunstnere. Bidragene deres kunne i mange tilfelle gjenbrukes i leseboka, men ofte ble de også bedt om å levere nye.

Det nye synet håper jeg har skint igjennom også i min omtale av de lyriske bidragene han selv egenhendig var mester for i første bind. Det handlet om å møte barn med kjærlighet på deres egne vilkår, og å stimulere den nysgjerrighet, den trang til viten som er noe av en voggegave til alle barn. I leseboka skulle den rettes mot en verden som ble gjort kjent og kunne være gjenkjennelig for dem som norske barn. Men skulle kunnskapen fenge, måtte den også la formidlingen skje på *kunstens* vilkår. Jeg har prøvd å vise at i diktene han skrev, skjer dette på ulike måter, men alltid slik at barneleseren kan kjenne seg respektert i et samspill med den som taler i diktet. I *Fola fola blakken*, den store biografien om Nordahl Rolfsen som Egil Børre Johnsen utga i 2003, understreker Johnsen at Rolfsen i hele lesebokverket «kontinuerlig er til stede som en mellomfigur» (Johnsen 2003, 222), og da i en mellomposisjon som både voksen og barn, som både engasjert lærer og opplatt elev. Leseren blir talt til «i en balansegang mellom fortrolighet og formaning, fjas og alvor, kameraderi og myndighet, usant og sant» (ibid., 389). Og overalt inntar Rolfsen «en holdning som forener barns og voksnes iboende kunstneriske kvalitetskrav» (loc.cit.).

Etter min mening byr da også diktene han skrev til lesebokas første bind, på rike, poetiske gleder, tilgjengelige for både barn og voksne. Det kan være ved en sangtekst som samler et barns samliv med en hest i et glødepunkt av kjærlighet og forventning, som i «Aften-sang for Blakken». Det kan være gleden ved å gynte seg fram i rytmene til et dikt som handler om å leke seg med kjære minner i inkluderende samhandling med andre barn, som i «Børneleg». Det kan være gleden ved å kjenne på havets knusende og nærende kraft i et dikt som viser fram menneskelig levd på havets barske vilkår, som i «Havet». Det kan være gleden ved å bli diktet inn som følgesvenn på ferd mot både Dronningen og Kongen blant ragende felltopper – og slik få kjenne seg både bitteliten og stormektig – som i «Norske fjelde». Og endelig, i «Elverim», gleden ved å kjenne seg inkludert i et dikt som hele tiden, på alle nivåer, peker på seg selv, på dem det er skrevet for, og på konteksten det blir formidlet i. Og selvsagt også på norske elver og alt det fruktbare liv både elver og diktet selv kan gi opphav til.

Litteratur

Christensen, Nina. 2005. *Barnesjælen: børnelitteraturen og det romantiske barn*. København: Høst & Søns forlag.

Ewers, Hans-Heino. 2004. «Børnelitteratur som medium for opdagelse af barn-dom». I Torben Weinreich (red.), *Nedslag i børnelitteraturforskningen* 5.

- Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 35–63.
- Imerslund, Knut. 1997. *Meer grønt er græsset. Norsk barnepoesi fra Claus Frimann til Cindy Haug*. Oslo: LNU/Cappelen akademisk forlag.
- Lervik, Åse Hiort. 1972. *Elementær verselære*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johnsen, Egil Børre. 2003. *Fola fola Blakken: en biografi om Nordahl Rolfsen*. Oslo: Andersen & Butenschøn.
- Rolfsen, Nordahl. 1892. *Læsebog for folkeskolen*. Kristiania: Jacob Dybwads forlag.
- Rolfsen, Nordahl. 1906. *De kunstneriske loves betydning for pædagogisk fremstilling med særlig hensyn til lærerbiblioteker i Norden*. København: Martius Truelsen's bogtrykkeri.
- Vischer, Friedrich T. 1857. *Aesthetik der Wissenschaft des Schönen*. Stuttgart: Carl Macken.
- Økland, Einar. 1981. «Norske barneblad». I Tordis Ørjasæter et al., *Den norske barnelitteraturen gjennom 200 år*. Oslo: Cappelen, 105–109.
- Aasen, Ivar og Aasmund Olavsson Vinje. 1929. *Skrifter i utval*. [Oslo]: Gyldendal.

Vedlegg:

60. Lørdags-fvelben.

Mor, hun har baade hal og bry,
naar Finn skal i balsen til helgen;
gjepen hænger saa tung som bly,
han liker ei søndags-fjelgen.
„Næd for et vand, som er saa smaalt!
Et jeg ved,“ siger mor, „som er blaat;
bølgerne vaffer og væder;
men der er ingen, som græder.

Kobben ruller i brot og brand,
velter sig tryk paa skjæret;
fjæerne spuler naffen; men han
siger ei: „Gad mig være!“
Nisen blæser, saa spruten staar,
seien løber, og flyndren gaar,
hvalen har sit i munden,
og hummeren kryber paa bunden.

— Nu er du særdig; feld og fjer
varmer dig, mens du blunder.
Tænk paa den, som liden er
og end-da har tunge stunder,
tigger og tusler fra grænd til grænd,
banter og jages ud igjen,
sidder ved furu-roden
og hviler den trætte foden.

Ællers blunder nok stog og eng,
fraaken dubber paa kviste;
solen, hun er for-længst i-seng,
maanen, han er den sibste,
gaar og gjæter stjernerne trut;
men nu krøb han ind under dynen, gut!
Tør han ikke vaage og tindre,
tør du det vel end-nu mindre.“

37. Aften-sang for Blakken.

(Synges som «Bækken gaar i engene»)

Fola, fola, Blakken!
Nu er Blakken god og træt;
Blakken skal bli god og mæt.
Aa fola, fola, Blakken!

Uff, den leje hukken
og den lange, stygge hei!
Den var rigtig dryg for dig,
du gamle, gamle Blakken.

Får han kasted frakken;
Blakken kan ei kaste sin,
sveder i det gamle skind,
den smilde, suilde Blakken.

Snart skal Blakken sova!
Ikke mere slid i-dag.

ikke mere sæle-gnag!
Og ikke mere traue!
Fola, fola, Blakken!

Gaar du ind i stalden din,
kommer vesle gutten ind
og klapper dig paa nakken.

Ser du gutten smile?
hører du det bnd, han har?
Han skal hilse dig fra far:
I-morgen skal du hvile.

Drøm om det, du, Blakken:
Bare søde, bare staa, —
kanske rundt om tunet gaa
med vesle-gut paa nakken.

95. Barneleg.

De fød i Kristiania
og seilte til Kristianfand;
og gungelstoen var dampfild,
og Finn var styremand.

Og Eivind førte posten,
og alle hans pojer var sulde;
paa brevene stob Vedstefar;
det var til ham, de sulde.

De hadde været der ljos;
de kjendte nok søstens vuten.
Paa Horten tog de en mand ombord,
og det var Risse-gutten.

Allt gif godt, og sjøen var mød;
nu hadde de færder paa fiben.
Men Rissegut stob i en frog og grød;
de sa, at han var for fiben.

De sa, han faalte ei sjøen, han;
han sa, at de var saa stygge;
saa ropte er af dem i land,
at han kunde være brygge.

Da blev han fry, den lille mand,
og frabbed sig op paa bordet.
Nu var han brygge i Kristianfand,
og legte sig med de store.

De fór tilhørs gjennem stum og sprøit,
sjegong det var, fan du sjønne;
og gungelstoen, den vived høit,
da de var ved Tonsberg-pønde.

Den bipped saa høit, at de alle falbt,
og huler de til, som var stogge.
Rissegut syntes, det var ei saa galt
bare at være brygge.

162. Elverim.

(Stovtona.)

Den længste gutten, det er nu *Glommen*,
og god og diger, især i flommen;
men ellers danser han ligeglåd
: fra *Aarvandsløv* og til *Erdrikstad*. :

Han gaar i skogen, han gaar i skyggen,
og mængen tylvt tar' han med paa ryggen;
han bærer hus, og han bærer kjøl;
: og *Glommen*, det er en *østerdøl*. :

Nu vil jeg spørge, om der er nogen,
som kanske ikke har hort om *Laagen*?
Aa nei, det kan jeg du aldrig tro;
: for, kjære dere, der er jo tøl. :

Den ene br'er sig i *Mjøsens vande*,
hvor kornet gulner paa rige strande;
den andre er ikke mindre sterk;
: den løber lige ved *Kongsberg verk*. :

Men *Begna* ned gjennem *Valdres* huster,
og *Hallingelven* i bugt sig kaster;
og teletjenten kan spille sig;
: for hun har sjær paa lever en lei. :

Og vest om fjeldet er elven liden,
og hidsig løber den hele tiden;
for brat er veien og ikke lang
: fra fjeldets ryg og til fjordens fang. :

Hvis ikke barna er alt for «trotte»,
saa faar vi nord over *Dovre gløtte*;
der staar en kirke af gammelt ry,
: den staar ved *Nidelv* i Trondhjems by. :

Og siden seiler vi nord om *Salten*
og ser paa elven, som heder *Alten*;
hvor *Tana* grænser paa langs og tværs,
: ja, der er grænsen for disse vers. :

193. Havet.

Skjær og øl
Hav og sjø
stadig paa døren trommer;
lødsen ligger med flag paa top
udenfor døren og lukker op
for alle skibe, som kommer.

Skagerak —
mange tak!
du kan vaske om kindet;
Ishav, Novåsjø, Atlanterhav!
Sne og skodde og grund og grav
er hos alle at finde.

Ud fra led,
hus og fred
seiler de norske gutter;
ploier sjøen og passer sit,
enten havet er blaat eller hvidt;
seiler, til livet slutter.

205. De norske fjelde.

(Stevtonn)

Ifald du følger mig over heien,
saa skal jeg vise dig sæterveien,
saa skal vi fare i fjeldet ind,
∴ hvor solen gylder den hvide tind. ∴

Vi har saa lidet af agerflekker,
og mere er det, som skogen dækker;
men fjeldet dækker nok allermest —
∴ i nord og sør — og især i vest. ∴

I Gudbrandsdalene først vi frister:
der vokser furu paa høie rister¹;
der faar vi krabbe os fod for fod; —
∴ saa har vi *Rondane* midt imod. ∴

Og nord paa Dovre, paa vide vidder,
der er det, *Snehøtta* mægtig sidder;
hun sidder rumt paa sin dronningstol,
∴ og hun har svebt sig i sne og sol. ∴

Men vil du vide, hvor bedst du finder
de fagre flyer, de fine tinder,
saa følg mig ind under *Jotunfjeld*
∴ en rigtig skinnende sommerkveld. ∴

Da skal vi sidde ved *Glitreinden*,
hvor skodden viger saa smaat for vinden;
da skal det hviske i hjertet dit:
∴ «Åa nei, aa nei! aa, er dette mit?» ∴

¹ Rister: aærygge.